

selo i kulturna politika

milovan mitrović

instititut za filozofiju i
sociologiju filozofskog
fakulteta,
novi sad, jugoslavija

Ovaj rad teorijski razmatra modele kulturne politike prema selu. Podeljen je na dva dela. Prvi je deo posvećen prikazivanju i kritičkom razmatranju najznačajnijih teorijskih pristupa selu i seljaštvu, a polazi od stava da je i odabrani model kulturne politike uvek posredno ili neposredno izveden iz nekoga teorijskog stanovišta, pored toga što mora uvažavati konkretne društveno-istorijske i kulturne prilike.

Drugi, veći, deo rada teorijsko-kritički razmatra postojeće i moguće obrasce kulturne politike prema selu. Najpre definiše kulturnu politiku kao plansko i organizovano delovanje šire društvene zajednice usmereno na (1) zaštitu stvorenih kulturnih dobara, (2) podsticanje i potporu kulturnog stvaralaštva i (3) razvijanje kulturnog života uži i širih društvenih skupina. Potom eksplicira glavna načela kulturne politike: (1) načelo kontinuiteta, (2) samodeterminacije i (3) selektivnosti.

Polazeći od teze da je kultura element društvene strukture, ona se ne određuje kao nekakva "nadgradnja" nego kao unutarne (značenjska) komponenta društvenog totaliteta — kao individualno-subjektivni sadržaj svakoga društvenog delovanja (akcije) i svih objektiviziranih kolektivnih društvenih tvorevina (grupa, ustanova i organizacija) ali i kao prihvaćeni obrazac verovanja, mišljenja, osećanja, ponašanja i delovanja svakog pojedinca u društvu. Shodno tome, kulturna politika nije samo usmeravanje kulture nego je, pre svega, usmeravanje ljudi kao svesnih aktera koji imaju svoje osobene potrebe i interese, odabrane vrednosti i prihvaćene norme.

Seoska kultura definiše se kao istorijski formirana celina društvenih znanja (umeća), vrednosti i normi kojima se objašnjavaju, osmišljavaju, usmeravaju i uređuju — prema postojećim ili potencijalnim potrebama i interesima ljudi — tipična društvena delovanja i odnosi u selu: seljački radovi, odnosi u seoskoj porodici i lokalnoj zajednici te drugi međuindividualni i međugrupni odnosi u selu.

Pošto je definisan pojam seoska kultura i razgraničen od drugih srodnih pojmova, pristupa se kritičkom preispitivanju postojećih i mogućih modela kulturne politike prema selu: (1) tradicionalističko-elitističkog, (2) prosvetiteljsko-aktivističkog, (3) komercijalno-potrošačkog i (4) autonomno-humanističkog, među kojima se ovaj poslednji određuje kao kritičko stanovište a ne kao izgrađen model.

primljeno ožujka 1988.

→ Svako teorijsko problematizovanje pojmova u sociologiji mora uvažavati iskustveno potvrđene pretpostavke o onom području praktičnoga društvenog života na koje se odnose pojmovi koji se uzimaju u razmatranje. To se pogotovu

odnosi na par pojmova "selo" i "kulturna politika" jer je za svaku politiku neposredno relevantan praktični kontekst, a o selu uopšte, takođe, nije moguće određenije govoriti — posebno ako se radi o govoru koji nagoveštava nekakvu (kulturnu) politiku.

U mnoštvu literature o seljačkom društvu, selu, seljaštvu, seljačkom načinu života i sličnome, najvrednija je ona u kojoj se povezuje istorijski pristup predmetu razmatranja sa analizom njegovih strukturalnih karakteristika — s obzirom na njihovu funkcionalnu određenost i uzajamnu povezanost (analitički pristup) i strukturalnu uslovljenost širim sklopom globalnog društva (sintetički pristup).

Istorijski posmatrati selo, seljaštvo i sve što je s njima povezano prvi je preduslov da se izbegnu mnoge stereotipije (pozitivne ili negativne) i mistifikacije — da bi se razvijalo jedno savremeno stanovište u ruralnoj sociologiji i šire. Tako Theodor Shanin kaže da su "seljaci postali mistifikacija" i da to ostaju sve dok se termin "seljak" upotrebljava van konteksta — kad se istim terminom pokrивaju i bogataš i siromah, zemljoposjednik i zakupac, domaćin i siromah iz istog sela; "istovetno" ne biva istovetno u raznim godinama, decenijama, vekovima i različitim društvima.¹⁾ U tom smislu i Herbert Kötter smatra da se nemačka reč "Bauer" (seljak) ne može u pravom smislu prevesti jer se ne može shvatiti izvan konteksta specifičnoga društvenog razvoja severozapadne Evrope. Pojam seljaštva ("Bauertum") i sam podleže stalnim promenama jer je u svom izvornom značenju proizvod razvoja privrede i društva. Zato on i smatra da neistorijska zamisao o "večitom seljaku" ("ewigen Bauer") ili o "suštini seljačkog" ("Wesen des Bauerlichen") ne može odoljeti naučnom preispitivanju.²⁾

Sa druge strane, oni istraživači koji su temeljnije i sistematično, uporednom metodom, proučavali seljačka društva, uočavaju čitav niz strukturalno-funkcionalnih sličnosti koje se ne mogu zanemariti, i koje (u krajnjoj liniji) donekle opravdavaju uopštavanja i upotrebu opštih termina. Američki antropolog Robert Redfield uočava da seosko društvo i kultura, kao ljudske zajednice, širom sveta imaju neke sličnosti koje su vrlo postojane jer se ova društva brzo ne menjaju.³⁾ Pozivajući se na Redfielda, francuski sociolog (Henri Mendras) razlikuje "seosko društvo" u pravom smislu reči od "društva divljaka" ili "arhajskog društva" koje čine ljudi u malim lokalnim zajednicama čvrsto međusobno povezani, potpuno zatvoreni prema spoljnjem svetu koji ne priznaju i odbacuju. Za razliku od "društva divljaka", "seljačko društvo", uvek je elemenat jednoga šireg društva u kojem danas prevlast ima grad, a selo je potisnut i podčinjen elemenat. Zato se seoska sredina mora definisati prema gradskoj.⁴⁾ Mendras je dalje razvijao ovu ideju tako što je rekonstruisao idealni tip seljačkog društva pomoću sledećih pet obeležja:

1. Relativna autonomija seljačkih kolektiviteta u odnosu na globalno društvo koje nad njima dominira, ali toleriše njihove osobenosti.
2. Porodično domaćinstvo ima strukturalnu važnost za ekonomski i društveni život kolektiva.

1) Tiodor Šanin: Definisanje seljaka (konceptualizacija i dekonceptualizacija starog i novog u marksističkoj raspravi) *Marksistička misao*, 1981, br. 1, str. 176.

2) Videti: *Wörterbuch des Soziologie*, herausgegeben von Wilhelm Bernsdorf, Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1969, p. 77.

3) Robert Redfield: *Peasant Society and Culture, an Anthropological Approach to Civilization*, Chicago: University of Chicago Press, 1956, p. 17, 25.

4) Henri Mendras: *Sociologija seoske sredine*, u: Georges Gurvitch: *Sociologija*, Zagreb: Narod. 1966. sv. I. str. 334.

3. Relativno autarkičan ekonomski sistem gde se ne razdvajaju potrošnja i proizvodnja, ali se održavaju veze sa globalnom ekonomijom.
4. Lokalni kolektivitet kojeg karakterišu odnosi unutarnjeg međusobnog poznavanja i slabi odnosi sa okolinom.
5. Između seljačkog kolektiviteta i globalnog društva odlučujuće posreduju ugledni pojedinci iz sela ili oni koji su mu bliski.⁵⁾

Gotovo iste karakteristike "zrelog seljaštva" navodi i T. Shanin menjajući im samo donekle redosled.⁶⁾ On daje sledeću definiciju: "Seljaštvo sačinjavaju sitni poljoprivredni proizvođači koji uz pomoć prostih sredstava rada i radom svoje porodice proizvode uglavnom za sopstvenu potrošnju i za ispunjavanje obaveza prema nosiocima političke i ekonomske moći."⁷⁾ Shanin svoju definiciju naziva analitičkom. Njegov pristup u definisanju seljaštva od naših autora najpotpunije sledi Ivan Cifrić, dodajući kao specifično obeležje našeg seljaštva njegovu ulogu u menjanju osnovnih pretpostavki svoga položaja.⁸⁾

Specifična obeležja tradicionalnog seljačkog društva postaju analitičke kategorije jednoga idealnog tipa ili modela koji ima duboke korene u ruralnoj sociologiji uopšte, pa i jugoslovenskoj. Nešto ranije ista analitička obeležja provlače se kroz dihotomiju selo-grad.⁹⁾ Najnoviji je tzv. holistički pristup za koji se zalaže Ruža First.¹⁰⁾

Granice analitičkog pristupa uočio je i sam Shanin, nastojeći da ih pomeri uključivanjem analitičkih obeležja u širi pojam načina proizvodnje shvaćenog u duhu Marxove paradigme o "azijskom načinu proizvodnje."¹¹⁾

Pri osvrtu na različita obeležja seljaštva i seljačkog načina života uočljivo je da se ona osnovna, bez izuzetka ponavljaju u autora različite teorijske orijentacije i kulturno-istorijske tradicije, što znači da su ona sociološki veoma relevantna. Ukoliko je analiza podrobnija, svako obeležje može se razložiti na više posebnih, ili se pri širim teorijskim zahvatima više njih mogu sintetizirati u jedan blok determinanti koje udruženi djeluju, pa se tako mogu i pojavljivati. Teorijske razlike nastaju prilikom ekspliciranja njihovih uzajamnih odnosa i relativnog značaja. Dve krajnosti jesu: eklektizam i gotovo otvorena lista većeg broja podjednako važnih činilaca (najčešće uočljiva u američkoj tradiciji) i mehanički ustrojen redosled determinanti koji zanemaruje konkretnu stvarnost robujući dogmatizmima različite provenijencije (ne tako retko baš marksističkoj ortodoksiji). Kako Shanin kaže, "tanka je linija koja razdvaja uvažavanje vrhunskog analitičkog dostignuća od religiozne samootupelosti pred njim".¹²⁾

Kad je reč o selu i seljaštvu u jugoslovenskom društvu bilo da se na njega gleda sa širega teorijskog stanovišta promena u strukturi globalnog društva, ili iz

-
- 5) Henri Mendras, *Seljačka društva, Elementi za jednu teoriju seljaštva*, Zagreb: Globus, 1986, str. 31.
 - 6) *Peasants and peasant societies, Selected Readings*, Teodor Shanin ed., Penguin Education, 1971, Introduction, p. 14-15.
 - 7) *Ibid.*, p. 240.
 - 8) Ivan Cifrić: Analitički pristup definisanju seljaštvu, *Pregled*, 1980, br. 11-12, str. 1491.
 - 9) Videti: Cvetko Kostić: Sociološki elementi seoske zajednice, *Zbornik Filozofskog fakulteta*, Beograd, knj. VII-2, str. 381; takođe: Stipe Šušvar: Dihotomija selo-grad, *Gledišta*, 1965, br. 12, str. 1587-1597, gde se kod razlikovanja sela i grada kombinuju dihotomni i istorijsko-razvojni pristupi i kriterijumi.
 - 10) Ruža First: O pojmu "seoske pripadnosti", *Sociologija sela*, br. 73-74, str. 103-104.
 - 11) Šire o ovome pisao sam u: Milovan Mitrović: Seljaštvo i društvena reprodukcija — Prilog određenju osnovnih pojmova i pristupa u sociološkom proučavanju, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 1986, br. 81, str. 37-53.
 - 12) T. Shanin: *Definisanje seljaka*, str. 185.

užeg ugla ruralne sociologije (promena u selu) ili još uže — kroz prizmu praktičnog odnosa prema selu i pojedinim kategorijama seoskog stanovništva (kroz agrarnu, komunalnu, socijalnu ili kulturnu politiku) uvek se nailazi na istu prepreku: nedovoljno i nepotpuno poznavanje specifičnog sklopa društveno-istorijskih uslova u kojima se oblikovalo društveno biće seljaštva u pojedinim našim krajevima i nepoznavanje vrste, obima i stvarnog značaja i značenja tekućih društvenih procesa. Problem, međutim, nije u različitim teorijskim pristupima, jer su oni međusobno komplementarni, nego u tome da je malo sistematskih socioloških istraživanja uopšte. Istorijsko-razvojni pristup može se dopunjavati sa dihotomijom selo-grad i obrnuto. Isti je slučaj na relaciji analitički pristup, koji dublje prodire u osobene determinističke sklopove, prema holističkome, kojim se dobija na sistematičnosti i teorijskoj širini zaključivanja o širim procesima i odnosima koji ne zahvataju samo selo i seljaštvo nego su širi i odnose se i na globalna društva u celini ili na čitave epohe. Sociološka istraživanja moraju udovoljiti i jednome i drugome zahtevu i zato moraju biti sintetička. Ovaj pristup, uslovno nazvan sintetičkim, u jugoslovenskoj sociologiji sela naznačen je još onda kad je Cvetko Kostić, a potom Stipe Šušvar ukazao na pristup sa stanovišta "ruralno-urbanog kontinuuma". Danas je očito da se taj kontinuum kao priželjkivano stanje društva neće tako brzo ostvariti te da deli sudbinu drugih srodnih utopija. Međutim, njegova heuristička plodnost kao teorijsko-metodološkog stanovišta, naročito u sociološkim istraživanjima, nije sporna. Sve je očiglednije da nijedan društveni problem sela, seljaštva, poljoprivrede, seoske kulture, omladine i sl. nije više samo seoski niti je karakterističan samo za tzv. seljačka društva. Pritom, strukturalno-funkcionalna uslovljenost nije više jednosmerna — sa holističkim predznakom, gde globalno društvo podređuje selo i stvara mu probleme izvlačeći za sebe iz toga korist. Makar kao hipoteza nameće se zapažanje da se sve više aktivira povratni uticaj: grad, država, globalno društvo — sve što čine selu, sve više pogađa njih same jer je selo nemoćno da primi i neutrališe sve uticaje i udare koji dolaze spolja. Stvara se novi vrtlog sa apokaliptičnom vizijom za celo društvo ukoliko bi grad potpuno "progutao" selo: nestalo bi alternative. Poljoprivreda je samo u seljačkom društvu izvor proširene akumulacije za industriju. U modernom društvu ona u najboljem slučaju obezbeđuje prostu reprodukciju, ali za stabilan razvoj nepoljoprivrednih grana stabilnost poljoprivredne proizvodnje izuzetno je značajna — a ona je moguća samo uz dodatna ulaganja u poljoprivredu, i to kapitala koji se drugde stvara. Ova dodatna ulaganja za stabilizovanje poljoprivredne proizvodnje po pravilu su manja od kapitala koji bi se morao izdvojiti da se leče posledice koje u društvu proizvodi nestabilna poljoprivreda. Moderna agrarna politika počiva na ovoj prosto računici koja se, međutim, u našem još uvek tradicionalnom modelu agrarne politike jeste tradicionalno selo i seljaštvo, a njega je sve manje pa je razumljivo što je ovaj model ekonomski neracionalan. Njegova istorijska necelishodnost, pak, ogleda se u tome što više doprinosi izumiranju seljaštva nego njegovoj društvenoj emancipaciji — političkoj, ekonomskoj i kulturnoj. Ne iznenađuje otuda što neki autori kod nas, istorijski progresivan proces nestajanja seljaštva ne označavaju kao emancipaciju društva od seljaštva nego kao "sumrak seljaštva" koji produbljuje krizu društva. Postojeće stanje nije iznenada stvoreno. Ono se moglo predvideti jer logički sledi iz odnosa društva prema selu i seljaštvu kroz čitav niz godina, pa i decenijama traje, bezmalo od oslobođenja do danas.¹³⁾

13) Videti o tome: Branko Horvat: Jugoslavenska agrarna teorija i politika u poslijeratnom razdoblju, *Pregled*, 1976, br. 7-8; šire o tome Milovan Mitrović: Položaj seljaštva u periodu revolucionarnog etatizma, *Marksistička misao*, 1986, br. 6, str. 166-189; na to se u celini odnosi i knjiga Dragana Veselinova: *Sumrak seljaštva*, Beograd: Ekonomika, 1987.

postojeći i mogući obrasci kulturne politike prema selu i seoskoj omladini

Razumevajući sintagmu "kulturna politika" u užem smislu kao "politiku u kulturi", a ne u širem značenju gde bi se "kultura" shvatila kao atribut politike uopšte, dolazimo do pitanja: koje su osobenosti kulturne politike u selu i prema selu i seljaštvu uopšte, a posebno prema pojedinim kategorijama seoskog stanovništva — pri čemu je omladina naročito zanimljiva kao objekt kulturne politike i kao mogući subjekt kulturnih procesa? Prethodno bi se pojam "kulturne politike" mogao odrediti kao **plansko i organizovano delovanje šire društvene zajednice usmereno (1) na zaštitu stvorenih kulturnih dobara, (2) na podsticanje i potporu kulturnog stvaralaštva i (3) na razvijanje kulturnog života užih ili širih društvenih skupina u smislu zadovoljavanja postojećih kulturnih potreba, stvaranja novih potreba i uvećavanja i širenja novih oblika i sadržaja kulture koji udovoljavaju postojećim ili mogućim potrebama.**

Druga strana odnosa "selo — kulturna politika" takođe se ne može valjano definisati bez određenoga društveno-istorijskog konteksta. Međutim, prethodnom konkretizacijom pojma "selo" i "seljaštvo" donekle se neutralište naglašena apstraktnost te definicije kulturne politike. Sa druge strane, sama definicija smanjuje rizik da se jedan tip odnosa šireg društva prema selu kakav je do danas prevladavao (ispoljavajući se i kao dominantan obrazac kulturne politike prema selu) protumači kao prirodni i jedini moguć odnos između globalnog društva i sela (i svega "seoskog" i "seljačkog"). Odnos društva prema selu koji dolazi do izražaja u svakoj politici (agrarnoj, komunalnoj ili kulturnoj) u nekim definicijama termina, a naročito u teorijskim određenjima pojma (sela, seljaštva i izvedenih pojmova) uvek je dat — ako ne eksplicite, onda bar implicitno. U tom su smislu različite teorijske elaboracije specifičnosti sela kao društveno-kulturnog prostora podloga za rekonstrukciju postojećih i stvaranje novih obrazaca kulturne politike prema selu i mladima. Istu ulogu imaju istraživanja koja se odnose na kulturnu politiku u jugoslovenskom društvu uopšte, a posebno proučavanje seoske kulture i seoske omladine.

Kao što selo ima svoje osobenosti, tako se i kulturna politika unekoliko razlikuje od svake druge politike sa kojim ima i izvesne sličnosti. Najvažnije sličnosti i razlike naznačene su i u definiciji, ali bi vredelo podvući neka načela koja bi svakako morao da uvažava jedan savremeniji i konzistentan obrazac kulturne politike.

1) **Načelo kontinuiteta** izuzetno je značajno za politiku u kulturi zbog kumulativnog karaktera kulturnog stvaralaštva, ali ga treba razlikovati od tradicionalizma i konzervativizma kao robovanja prošlosti i sadašnjosti u smislu njihovog što dužeg trajanja po svaku cenu.

2) **Načelo samodeterminacije** podrazumeva izvestan stepen autonomne motivacije onih koji su objekt kulturne politike, inače sam atribut ("kulturna") nije primeren stvarnom karakteru dotične delatnosti koja se pretvara u manipulaciju (moćnih) subjekata (nemoćnim) objektima.

3) **Načelo selektivnosti** izvedeno je iz prethodnoga, ali posebno naglašava **mogućnost izbora** u svim fazama usmeravanja društveno-kulturnih procesa — od izbora ciljeva kulturne politike, preko izbora sredstava i načina njihovog ostvarivanja, do izbora samih kulturnih sadržaja.

Da bismo eksplicirali neki od postojećih (i mogućih) obrazaca kulturne politike prema selu (i seoskoj omladini) nužno je prethodno odrediti sadržaj seoske kulture kao osnovnog pojma teorijskog obrasca i kao ključne pojave društveno-

kulturnog života seoske zajednice. Sa sociološkog stanovišta kultura je element društvene strukture, ali ne kao "nadgradnja" nego kao unutrašnja (značenjska) komponenta društvenog totaliteta, individualno-subjektivni sadržaj svakoga društvenog djelovanja (akcije) i svih objektiviziranih kolektivnih društvenih tvorevina (grupa, ustanova i organizacija). Kultura, to je ono društveno u čovjeku i ljudsko u društvu, što se samo uslovno može pojmiti kao zasebna realnost. Kulturološko hipostaziranje kulture gubi iz vida da je svaka rasprava o kulturi rasprava o smislu i značenju ljudskog života u društvu. To znači da se kod svake kulturne politike ne radi samo o usmeravanju kulture nego o usmeravanju ljudi, kao pojedinaca i grupa, koji su svešću obdareni akteri, sa svojim osobenim potrebama, interesima, vrednostima i normama koje postoje ili nastaju u društvu u kojem oni žive. U tom smislu može se govoriti o seoskoj kulturi kao jednom osobenom tipu potkulture savremenog društva. **Seoska kultura istorijski je formirana celina društvenog znanja (umeća, iskustava), vrednosti i normi kojima se objašnjavaju, osmišljavaju, usmeravaju i uređuju — prema postojećim ili potencijalnim potrebama i interesima ljudi — tipična društvena delovanja i odnosi u selu: seljački radovi, odnosi u seoskoj porodici i lokalnoj seoskoj zajednici kao i drugi međividualni i međugrupni odnosi u selu.**¹⁴⁾

Seoska kultura u tradicionalnom seljačkom društvu (onako kako ga Mendras određuje) poklapa se sa pojmom "seljačke kulture" koja se tada mora shvatiti samo kao jedan istorijski tip seoske kulture. Pojam seoske kulture u sebe uključuje u celini delatnu seljačku kulturu, ali i sve one neseljačke kulturne forme i sadržaje koji vrše funkciju kulture u selu, u smislu prethodnog određenja. Za razliku od toga, pojam seoske kulture u sebe ne uključuje zaostale elemente seljačke kulture koji su ispali iz kulturne funkcije i koji predstavljaju istorijsku ("muzejsku") tvorevinu u smislu prevaziđene baštine celog društva. Takođe, u seosku kulturu ne spada sve ono što je stvoreno izvan sela i njegovih potreba, ali se usled monopola nad institucionalizovanim kanalima moći i dominacije nad selom selu nameće — fizičkom, ekonomskom, političkom, mentalnom ili kakvom drugom prinudom i manipulacijom. Ovo se ponekad naziva kič, šund ili sličnim pojmovima kojima se označava funkcionalna patologija kulturnih sadržaja koji se sami po sebi ne razlikuju od onih koji su "normalni" i "pravi" ali u datom kontekstu i u relaciji **interesi stvaralaca — interesi prenosilaca — potrebe korisnika** takvih tvorevina, dolazi do takvog pomeranja značenja i smisla da to pomeranje stvarno predstavlja patologiju, jer razara ostala kulturna dobra i sadržaje koji su stvoreni, a onemogućava stvaranje onih koji bi mogli nastati.

Kad se konstituiše neki obrazac kulturne politike, onda se moraju raščistiti glavne nedoumice oko izbora strateških ciljeva, institucionalno-organizovanih mehanizama i samih kulturnih sadržaja koji će se čuvati, podsticati i razvijati, a koje treba ometati i uklanjati. Kulturna politika podrazumeva izuzetnu suptilnost njenih protagonista. Etimologija reči "kultura" (lat. culture — gajenje, negovanje, oplemenjivanje) kao da ukazuje na bitno obeležje svake kulturne akcije ili akcije u kulturi — jer, poznata je metafora da se "plemenita biljka mora odnegovati, a korov i sam raste". U društvenoj kulturi postoji, međutim, jedna mala-velika teškoća koja je ponekad nerazrešiva dilema za kulturnu politiku — nema preciznoga i pouzdanog kriterijuma o tome što je "korov" a šta "plemenita biljka" koja zaslužuje pažnju. Ako već ne postoji apsolutno merilo, onda su kruti šabloni u

14) Šire o ovome: Milovan Mitrović: Paradoкси kulture i kultura sela, **Ideje**, 1986, br. 5-6, str. 128-134.

kulturnoj politici apsolutno neprihvatljivi. Ništa nije bolja ni druga krajnost — potpuni relativizam merila. I **apsolutizam** i **relativizam** ukidaju kulturnu politiku i kao "kulturnu" i kao "politiku".

— **Autoritarno-apsolutistički** obrazac nameće jedno merilo kao jedino i ukida izbor, i stvarno i kao mogućnost, pretvarajući kulturnu komunikaciju u "kulturni kolonijalizam", a politiku u dominaciju i podređivanje.

— **Relativistički** se pristup i ne konstituiše kao konzistentan obrazac jer nepostojanje kriterijuma vrednovanja i izbora kulturnih tvorevima to ne dozvoljava. Za one koji su kulturno razvijeni, ovakav pristup može biti povoljan. Nerazvijeni, pak, nizu kadri da u takvim uslovima artikulišu i zadovolje svoje kulturne potrebe. Takav pristup pogotovu teško pogađa marginalne segmente društva (kao što je to dosad uvek bilo selo) ili marginalne društvene kategorije (kao što je omladina u tradicionalnom patrijarhalnom seljačkom društvu).

— Umesto apsolutizacije i relativizma kulturnih kriterijuma, optimalan je pristup onaj koji merila izvodi u relaciji prema autentičnim potrebama učesnika u kulturnim procesima. Ovde je reč o relativnosti za razliku od relativizma.

Kad se ovi apstraktni obrasci operacionalizuju u kontekstu kulturno-istorijskih osobenosti jugoslovenskog sela i postojećih teorijskih pristupa selu, seljaštvu i kulturi sela, onda se uočava nekoliko postojećih pristupa koji nisu konstituisani kao sasvim konzistentni modeli, ali se manifestuju u praksi društvenoga i kulturnog života. Njihovo istovremeno postojanje, s jedne strane, izražava izuzetno velike regionalne i lokalne razlike u stepenu društvene razvijenosti, ali i izvesne razlike koje potiču zbog pripadanja različitim kulturno-civilizacijskim krugovima. U pogledu kreiranja odgovarajuće kulturne politike, ova okolnost nalaže nužan naglašeno diferenciran pristup. To, sa svoje strane, pretpostavlja dobro poznavanje kulturnih prilika — kako u pogledu sličnosti, tako i u pogledu razlika — da bi se pogodila prava mera "ujednačavanja" i "diferenciranja" (ukoliko ovi pojmovi u kulturi mogu značiti bilo šta drugo nego intenzivnu kulturnu komunikaciju). Tog poznavanja stvarnih kulturnih prilika, nažalost, nema, jer nema odgovarajućih sociološko-kulturoloških istraživanja što je neophodan preduslov ozbiljne kulturne politike. Istovremeno, to širom otvorena vrata raznoraznim predrasudama i stereotipijama u kulturnoj sferi u kojoj njihovo delovanje nije ništa manje štetno od voluntarizma u ekonomiji, agrarnoj politici ili političkom životu uopšte.

Imajući u vidu stvarne kulturno-istorijske prilike u jugoslovenskom društvu, a u selu posebno, i polazeći od naznačenih teorijskih pristupa selu i kriterijuma kulturne politike, moguće je razlikovati nekoliko tipova kulturne politike uopšte. Kako je reč o modelima, sasvim je razumljivo da u stvarnosti svi oni koegzistiraju, više ili manje protivrečno, u realnim spojevima koji su teorijski "nezamislivi", ali se u društvenom životu veoma često pojavljuju, što se registruje u gotovo svim empirijskim istraživanjima. Ipak, ovi modeli nisu čiste teorijske apstrakcije jer unekoliko izražavaju različite kulturno-istorijske razvojne faze i stupnjeve u vremenu preobražaja našega tradicionalnog seljačkog društva u društvo koje se modernizuje.

1. **Tradicionalističko-elitistički** model kulturne politike prema selu se temelji na hipostaziranoj dihotomiji selo-grad i pretpostavci da je seljačko društvo zatvoreno, statično društvo, nesposobno za kulturni samorazvoj i zavisno od spoljnjih podsticaja. Stvarna moć elite i stvarna nemoć seljačkih masa podloga je uverenja da seljaci "nemaju kulture" pa im treba "uliti u glavu" ono što elita misli da seljacima treba; seljaci nemaju kulturnih potreba niti znaju kako bi ih zadovoljili kad se kojim slučajem pojave: ili sve to kod seljaka postoji, ali na kvalitativno nižem ("primitivnom") nivou (kao kod dece i divljaka, a ponekad se

seljaci upoređuju sa "stokom" — sa ili bez navodnica). Sasvim je jasno da ovaj model kulturne politike samo produbljuje postojeće razlike dovodeći do uspostavljanja kulturnog kolonijalizma nad selom i seljacima i podsticanja kompleksa niže vrednosti. Jedina odbrana seljaka od takve agresije jeste zatvaranje u sebe, čemu se kroz istoriju često i pribegavalo.

2. **Prosvetiteljsko-aktivistički** model kulturne politike javlja se onda kad se uviđa da se celo društvo ne može razvijati, a da selo ostane nepromenjeno i zaostalo. U selo se projektuju potrebe spolja, unose se kulturni sadržaji spolja, stvaraju se kulturne ustanove i razvija čitav pokret prosvetiteljskog aktivizma koji se oslanja na "požrtvovanje" aktivista izvan sela i "svesne" pojedince u selu. Čitav model počiva na kulturno heteronomnim vrednostima i zato se nužno pretvara u kampanju koja brzo splasne pa iza nje nastaje još veća kulturna praznina, jer su kampanjom presečeni autohtoni kulturni procesi koji su postojali, a neki novi autentični nisu pokrenuti.¹⁵⁾ Ipak, neki su kulturni "rezultati" na ovaj način postignuti, među kojima je verovatno najvredniji smanjeni udeo nepismenih u ukupnom stanovništvu. Granice su ovog modela jasne jer on omogućuje samo prenošenje i širenje elementarnih civilizacijskih tekovina ali i kulturno stvaralaštvo kao najviši kulturni proces. Na ovaj način takođe se učvršćuje nejednakost između "stvaralaca" i "korisnika" kulturnih dobara.

3. **Komercijalno-potrošački** model kulturne politike u neku je ruku nužan nastavak prethodnoga, njegov "prirodni" produžetak proizveden pomenutom "kulturnom prazninom" koju popunjava nova institucija — tržište kulturnih dobara. Entuzijazam "kulturnih aktivista" i "svesnih pojedinaca" po svojoj je prirodi kampanjski mehanizam koji ne može duže da deluje bez "podmazivanja", tj. bez dodatne i dublje motivacije. Umesto jednosmerne relacije gde jedni te isti stalno daju, a drugi samo primaju (bez obzira na kvalitet i davanja i primanja) na tržištu se uspostavlja odnos uzajamne razmene: svako nudi ono što ima i svako traži ono što mu nedostaje. Naravno, tržište kulturnih dobara ima nedostatke kao i svako drugo tržište, i oni se lako uočavaju: najvrednija roba zadržava se za sebe, kad god se može loša se unovči, a kupuje se ono što se na tržištu može naći, a ne ono za čim postoji najveća i autentična potreba. U nas je tržište uvek bilo nerazvijeno, pa je i tržište kulturnih dobara bremenito raznim "nusproduktima" među kojima je puno onih koji zaslužuju epitet šunda (kiča).¹⁶⁾ Produkti masovne kulture i "industrije zabave" brzo prodiru u selo čija je tradicionalna društvena struktura i autohtona seljačka kultura zahvaćena procesima transformacije. Lom tradicionalnih sistema vrednosti i obrazaca delovanja i ponašanja relativizira kriterije procenjivanja, kako sopstvenih potreba tako i sredstava njihovog zadovoljavanja. Selo postaje društveni prostor u koji se najlakše širi tržište masovne kulture jer je stvorena kulturna praznina posle odbacivanja tradicionalnih, a pre stvaranja savremenih autohtonih kulturnih potreba, vrednosti i merila. Ko prvi stigne na to široko i gladno tržište, tržište bez čvršćih kriterijuma, imaće siguran ekstra-profit čak i sa robom koja bi na probirljivijem tržištu ostala bez kupaca.

Kulturna politika u ovakvim uslovima ne sme ukidati tržište, jer to u krajnjoj liniji (kao ustalnom i ekonomskom politika) neće biti kadro da učini, a verovatno ne bi

15) Slika i prilika takvog modela kulturne politike jesu seoski "domovi kulture" od kojih mnogi danas avetinjski zvrje prazni — ukoliko im, kao promašenim "kulturnim" investicijama, nije u međuvremenu promenjena namena.

16) O šundu i kiču u kulturi našeg sela ima puno napisa. Između ostalog videti i knjigu: Milovan Tripković: **Selo i kultura**, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada — Institut za filozofiju i sociologiju, 1987. str. 103-146.

bilo ni dobro da to učini ni kad bi mogla. Tržišni model definitivno je doveo u pitanje selo i seosku kulturu kao rezervat primitivizma i zaostalosti i relativizirao apsolutivizovana elitističko-prosvetiteljska merila o tome šta seljacima treba, a šta ne (u životu, pa i u kulturi).¹⁷⁾ Umesto ignorisanja tržišta i potreba i želja potrošača, umesto krajnjeg relativizma i apsolutizacije kulturnih merila, kulturna politika morala bi da usmerava kulturne procese posredstvom postojećeg tržišta, stvaranjem alternativnih mogućnosti koje bi učinile da se pojave i ostvare nove i drugačije potrebe i kulturna merila. No to bi bio jedan novi model **moguće** kulturne politike bitno različit od dosad **postojećih** i dominantnih pristupa.

4. **Autonomno-humanistički** jeste jedan takav mogući novi pristup kulturnoj politici koji je nagoveštavan u savremenoj kritičkoj teoriji društva i njenim refleksima u teoriji kulture, pa i sociologiji sela koja se kritički odnosi prema društvu u koje je selo zanemaren i podređen segment — bilo ekonomski, politički ili kulturno. Ovaj model podrazumeva samostalnu artikulaciju kulturnih potreba, aktivno sudelovanje u svim kulturnim procesima (od onih u kojima se kulturna dobra "troše" do onih stvaralačkih u kojima nastaju potrebe i predmeti njihovog zadovoljavanja) kao i stvarni uticaj na institucionalizovane mehanizme kulturne politike prema selu.

Ovaj pristup nije izgrađen model nego je više jedno **kritičko stanovište** koje ima korektivnu ulogu u odnosu na prethodne delujuće modele. Ovim pristupom teži se kritičkoj sintezi kojom se prevazilaze licemerje i predrasude tradicionalističke elite, skorojevički kompleksi i "prosvetiteljstvo" nove elite ("avangarde"), nekritički relativizam kulturnih komercijalista i malograđanski snobizam iskorenjenih seljaka. To je stanovište koje uvažava i kritički valorizuje kulturnu tradiciju, uzimajući je kao prvi preduslov svakoga kulturnog stvaralaštva i inovacije, bez formalističkog suprotstavljanja "starog" i "novog" koje bi isključivalo kritičko preispitivanje i jednog i drugog sa stanovišta ljudskih potreba.

Osnovni cilj kulturne politike, kojem moraju biti primereni i sredstva i institucionalni mehanizmi, jeste širenje prostora za autentične (stvaralačke) kulturne procese, stvaranje povoljnijih uslova za dijalog i uzajamno oplemenjivanje kulturnih vrednosti različitih civilizacijskih krugova, raznih dubinskih slojeva kulturne istorije, egzistencijalno različitih životnih uslova pojedinaca i grupa. Takav kulturni dijalog i kulturna komunikacija može blagotvorno da deluje ne samo na upotpunjavanje **znanja** o svojoj okolini, nego da presudno utiče na formiranje kulturne samosvesti (u smislu poznavanja sebe i svojih korena), i da podstiče kritičko preispitivanje prihvaćenih vrednosti, kulturnih obrazaca, stila i načina života i stvaranje i razvijanje alternativnih životnih filozofija. Svako ograničavanje i presecanje kulturne komunikacije i njeno zatvaranje u neki ograničeni prostor (sela, plemena, naroda) nužno se pokazuje kao anti-kulturni čin.¹⁸⁾

Ovo stanovište ima taj nedostatak što u sebi skriva opasnost da ostane visok i nedostižan ideal koji se ne može operacionalizovati kao konkretna kulturna po-

17) Za svoj novac oni imaju pravo da sami sebi biraju robu šta im često onemogućuju u poslednje vreme i birokratizovane kulturne ustanove koje fiskalno uzimaju "dinar za kulturu" a troše ga prema svojim "višim" merilima.

18) Sa tog stanovišta kao **contradictio in adjecto** javlja se sintagma "kulturni prostor". Protivrečnost je još očitija onda kad se u nas govori o ograničenom kulturnom prostoru dao delu "civilnog društva". Samo tradicionalno seljačko društvo poznaje zatvoreni kulturni prostor koji se, međutim, rastvara globalnom komunikacijom u društvu koje se ne deli na grad i selo i postaje u modernom pogledu civilno, tj. građansko društvo (ali ne u smislu Lewis Morganovog "civitas").

litika u teškim i nepovoljnim realnim uslovima obeležnih društvenom krizom u kojoj se našlo savremeno jugoslovensko društvo uopšte, a selo (pa i kultura) posebno. Kulturna politika ni u jednom društvu, pa ni u jugoslovenskom, ne može biti suštinski drugačija od ukupne politike i karaktera osnovnih odnosa u dotičnom društvu. Kulturna politika prema selu ne može se puno razlikovati od agrarne politike našeg društva. Ali holistički pristup koji ne uočava da se celina ipak sastoji od delova, u politici, pa i kulturnoj politici, mora se dopuniti **posredovanjem** koje omogućava da se opšti ciljevi prepoznaju u posebnim uslovima i stvarnim životnim situacijama u kojima će individua imati neotuđivo pravo (i realnu mogućnost) da proverava valjanost i humanistički smisao opštih opredeljena. Holizam bez individualne dimenzije ne može biti kritička sinteza niti osnova **humanističke samosvesti** kao kulturne vrednosti i cilja kulturne politike. Naprotiv, veoma lako može poslužiti kao apologija nekoga novog elitizma i totalitarizma.

Valorizovanjem individualnoga i posebnog u kulturnoj politici uopšte i sela (omladine) posebno, dolazimo u priliku da se njihove kulturne potrebe kulturno tretiraju, što znači, između ostalog, da se uvažava i njihov osobeni kulturni interes. Priznavanje kulturne autonomije na polju na kojem se suočavaju raznovrsni ekonomski, politički i kulturni interesi, mogao bi biti prvi i najvažniji korak u postizanju većeg stepena ljudske autonomije i slobode uopšte u nekome konkretnom društvu. Nije, dakle, apsolutno nužno da kulturna politika preslikava svaku drugu politiku u savremenome jugoslovenskom društvu — pa ni politiku prema selu. Zašto ne bi bilo moguće da drugačija kulturna politika postane obrazac jedne alternativne politike uopšte? Po svemu sudeći, takav obrat mora se učiniti i to možda baš najpre na kulturnom planu — ukoliko se želi prevazići postojeće (krizno) stanje. Mehanički determinizam reprodukuje postojeće, dok prevazilaženje podrazumeva samoodređenje kao temeljni princip autonomno-humanističke kulturne politike i slobodnog društva uopće.

The Village and Cultural Policy (Theoretic Approaches and Models)

Summary

The article studies models of cultural policy on the village. It is divided into two parts. The first presents and critically discusses the most important theoretic approaches to the village and the peasantry, starting from the understanding that any selected model of cultural policy always directly or indirectly stems from some theoretic attitude, in spite of the fact that it has to consider existing sociohistoric and cultural circumstances as well.

The second, longer, part of the article discusses theoretically and critically the existing and possible types of cultural policy on the village. It first defines cultural policy as the planned and organized activities of the broader society aimed at (1) protecting the already existing cultural heritage, (2) inciting and stimulating cultural creativity and (3) developing the cultural life of smaller and larger social groups. After that it explains the main principles of cultural policy: (1) the principle of continuity, (2) of self-determination and (3) selectivity.

Culture is considered to be an element of the social structure and not a kind of "superstructure", so it is defined as an inner (meaningful) component of society as a whole. It is the individual-subjective tenor of every social activity (action) and all objectivized collective social products (groups, institutions and organizations), but it is also the accepted pattern of believing, thinking, feeling, behaviour and activity of every individual member of society. Therefore, cultural policy does not mean only to direct culture, but primarily to direct people as conscious doers, who have their own personal needs and interests, selected values and accepted norms.

Rural culture is defined as a historically formed unity of social knowledge (skills), values and norms which describe, give a meaning to, direct and regulate — according to existing or to potential human needs and interests-typical social activities and relations in the village: farming, relations in the peasant family and the local rural community and other individual and group relations in the village.

Село и культурная политика (Теоретический приступ и модели)

Резюме

Настоящий труд основан на теоретическом исследовании модели культурной политики и отношения к сельской местности. Труд разделен на две части. В первой части приводится критический очерк самых значительных теоретических приступов в изучении сельской местности и крестьянства, исходящие от тезиса, что, выбор определенной модели отношения и политики к сельскому вопросу, всегда, опосредованно или непосредственно в связи с определенным теоретическим взглядом, наряду с признанием конкретной общественно-исторической и культурной обстановки. Во второй части, приведены результаты теоретическо-критического исследования присущего и возможного образца культурной политики и отношения к селу. В первую очередь, приведена дефиниция культурной политики как плановая и устремленная деятельность более широкой социальной общности в отношении следующих вопросов: 1) сбережения культурных достижений, 2) усиления заинтересованности и поддержки культурной деятельности и 3) развития культурной жизни более узких и более широких социальных общностей. Главными началами этой политики по мнению автора являются: 1) начало непрерывности, 2) самоопределения и 3) селективности. На основании тезиса, что культура является одним из элементов общественной структуры, ее нельзя определять как определенную «надстройку», а наоборот, культуру надо воспринимать как внутреннюю значимость составной части совокупной общественной жизни — как индивидуально-субъективное содержание любой общественной деятельности (акции) и всех объективных коллективных общественных достижений (групп, учреждений и организаций), однако и как принятый образец рассуждения, мышления, чувства, отношения и поведения в

After defining the concept of rural culture and differentiating it from other kindred concepts, we begin a critical study of existing and possible models of cultural policy on the village: (1) traditional-elitiste, (2) enlightened-activist, (3) commercial-consumer and (4) autonomous-humanistic, the last of which is determined as a critical attitude and not as a developed model. ●

общественной жизни каждого индивида. Поэтому, культурная политика не содержится только в акте распространения культурной деятельности, она прежде всего, выступает как самореализация личности и как стимул в формировании и в развитии индивида, его убеждений, потребностей и потреблении ценностей культуры и принятых норм в сфере культуры.

Сельскую культуру определяют как исторически сформированную совокупность общественных знаний (и умений), ценностей и моделей поведения, мышления, убеждения, устремленности к присущим или потенциальным потребностям и интересам людей как типичную общественную деятельность в отношении села: сельский труд, отношения в семье и местной общности и отношения между индивидами и между группами в сельской местности. Ввиду отделения дефиниции сельской культуры от остальных подобных ей понятий, автором сделана ревизия присущих и возможных моделей культурной политики и отношения к селу:

- 1) традиционно-элитарных,
 - 2) активнообразовательных,
 - 3) коммерческо-опотребительских и
 - 4) автономно-гуманистических,
- среди которых последняя модель выделяется как критический взгляд а не как уже закрепленная модель. ●